

Hoe een stadhouder koning van Engeland werd

Het Verenigd Koninkrijk stapt uit de Europese Unie. Een van de voordelen volgens de pleitbezorgers van de Brexit: zo kan het roemrijke Britse verleden herleven. Juist een van de historische hoogtepunten waar Britse chauvinisten graag naar verwijzen, de vreedzame omwenteling van 1688, is echter niet wat het lijkt. **Ivo van de Wijdeven** beschrijft de ware toedracht van de Glorious Revolution. Er blijkt een belangrijke rol weggelegd voor stadhouder Willem III.

Na lang dralen zijn de Brexit-onderhandelingen dan toch op gang gebracht. Volgens fanatieke Brexiteers is het een zegen dat het Verenigd Koninkrijk de EU verlaat. In de aanloop naar het referendum stelden zij de Britten een terugkeer naar het roemrijke verleden in het vooruitzicht, een verleden waarin Engeland altijd oppermachtig en onafhankelijk was. Historisch paradepaard van veel Britten is de Glorious Revolution in 1688, waarbij het parlement de macht greep en het land door een bloedeloze revolutie redde van de willekeur van een katholieke koning. Dat is althans het beeld. In werkelijkheid was er helemaal geen revolutie: de Nederlandse stadhouder Willem III gebruikte Engeland in een geopolitiek spel om de macht in Europa. Om dat voor elkaar te krijgen maakte hij – net zoals de Brexiteers meer dan 300 jaar later – dankbaar gebruik van uitgekende propaganda.

Een brief aan Willem III

Vanaf het begin van de 17de eeuw waren de koning en het parlement in Engeland verwickeld in een bij tijd en wijle bloedige strijd om de macht. Sinds 1685 regeerde bovendien de katholieke koning Jacobus II. De protestantse elite van het land was hier zeer ontevreden

mee. Zij wilde een *regime change*, maar dan wel één zonder bloedvergieten. De gewelddadige Engelse Burgeroorlog (1642-1651), waarin koning Karel I was geëxecuteerd en zijn opvolger Karel II tot ballingschap werd gedwongen, lag nog

vers in het geheugen. Om herhaling van dit horrorscenario te voorkomen moest de koning op legale wijze worden afgezet. De voortekenen waren gunstig: er was geen mannelijke erfgenaam. Op 10 juni 1688 schonk Jacobus' tweede vrouw

Willem op zijn witte paard tijdens de slag aan de Boyne, door Jan van Huchtenburg, ca 1700.

Maria d'Este hem echter een zoon. Het kind, ook Jacobus geheten, werd meteen onderwerp van een pr-oorlog. De tegenstanders van Jacobus II beweerden dat het een 'nepbaby' was die in een beddenpan de kraamkamer was binnengesmokkeld. Ondanks een verklaring van wel 42 getuigen die aanwezig waren bij de geboorte, bleef dit gerucht als *fake news* avant la lettre rondzingen. Volgens de Britse geschiedenisboeken was de geboorte van Jacobus' zoon aanleiding voor zeven Engelse notablen om stadhouder Willem III een brief te schrijven. Latere geschiedschrijvers gaven ze als 'The Immortal Seven' een heldenstatus. De zeven vroegen Willem om Engeland binnen te vallen en Jacobus af te zetten ten gunste van Willems vrouw Mary Stuart, een van de dochters van Jacobus. Willem en Mary waren beiden protestants en zouden volgens de

Het ideaalbeeld van Willem als vredebrenger van overzee, door Godfrey Kneller 1701. Royal Collection Hampton Court. Alle overige afbeeldingen Rijksmuseum Amsterdam.

briefschrijvers op grote steun kunnen rekenen.

Lodewijk XIV een hak zetten

De brief van de Onsterfelijke Zeven kwam bepaald niet als een verrassing voor Willem – een feit dat in Britse geschiedenisboeken nogal eens onder het tapijt is geveegd. Hij werkte al anderhalf jaar aan de voorbereiding van een invasie. In het geheim had hij Engelse politici laten polsen over hun steun voor een eventuele machtsovername en in november 1687 lag er al een kant-en-klaar militair plan op tafel. Om zijn invasie legitimiteit te verschaffen vroeg Willem in april 1688 aan een van de Onsterfelijke Zeven om een uitnodiging om Engeland binnen te vallen. In dit verzoek ontvouwde Willem ook de plannen die hij voor het land had: een vrij parlement en het primaat van het protestantisme.

Willem maakte wijselijk géén melding van de ware reden van zijn belangstelling voor Engeland: de kans om Lodewijk XIV een hak te zetten. Hij was

al jaren verwickeld in een geopolitiek schaakspel met de katholieke Franse koning, die in 1672 de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden nog aan de rand van de afgrond had gebracht door een gezamenlijke aanval met Engeland en de bisdommen Münster en Keulen. Lodewijk maakte al langer avances naar Jacobus II in Engeland en deze leek hier wel oren naar te hebben. Met de invasie zou Willem de situatie in één klap omdraaien. Dan zou hij Engeland binnenloodsen in de Grote Alliantie die hij samen met de Heilige Roomse keizer Leopold I had gesmeed om het Franse expansionisme een halt toe te roepen.

Plunderen was strikt verboden

Toen Willem ook toestemming had van de Staten-Generaal en de invasievloot klaarlag voor vertrek, deed hij er voor de Britse bühne nog een schepje bovenop. In zijn 'Declaration of The Hague' benadrukte hij dat hij slechts kwam om het Engelse volk te ondersteunen in zijn vrijheidsstrijd omdat het hem daartoe had opgeroepen. Hij zou alleen orde op zaken stellen en zijn troepen weer terugtrekken zodra de 'staat (toestand) van de natie' dat toestond. Deze politieke 'spin' van Willem III sloeg aan: het publiek omarmt dit verhaal nog steeds als de waarheid.

Dit is ook te danken aan het fraaie staaltje politiek theater dat de invasie was. Na twee mislukte pogingen vertrok de indrukwekkende invasievloot van 463 schepen – twee keer de omvang van de beruchte Spaanse Armada – op 11 november uit Hellevoetsluis. Door slechte weersomstandigheden ging Willem pas vier dagen later aan land bij Brixham in het zuiden van Engeland. Zijn leger van 15.000 man ondervond geen tegenstand. De Britse marine moest vanwege het weer lijdzaam toezien en Jacobus aarzelde om zijn 20.000 man sterke leger in de strijd te gooien.

De invasie werd nadrukkelijk niet als invasie gepresenteerd. De Nederlandse troepen mochten het woord niet gebruiken en plunderen was strikt verboden. In plaats daarvan werd de 'Declaratie van Den Haag' verspreid. Willem had er 60.000 laten drukken om uit te delen en had ook een drukpers meegenomen om extra exemplaren te maken. Hij presenteerde zich niet alleen in pamfletten aan

Het clichébeeld van de Glorious Revolution: juichende mensen bij Willem's intrede in Torbay, en koning Jacobus die bij nacht weglucht in een roeiboot. Prenten uit de 19de en 17de eeuw. Onder: Willem in koninklijk ornaat, om zijn hals de keten van de Orde van de Kousenband. Door B. Arnaud, tussen 1689-1719.

de Britten als een verlosser, maar ook visueel. Toen de legergroep eenmaal in beweging kwam, ging hij voorop, gezeten op een wit paard en omringd door een erewacht van 200 ridders en 200 zwarte soldaten afkomstig uit Suriname. Op zijn banier was te lezen: 'Pro religione et libertate', voor de religie en vrijheid (het protestantisme welteverstaan). De opmars verliep voorspoedig: binnen een paar weken was Willem al op 60 kilometer van de hoofdstad Londen. Hier en in verschillende andere plaatsen in Engeland braken antikatholieke rellen uit.

Willem en Mary op de troon

Jacobus II maakte ondertussen een besluiteloze indruk. Hij sloeg Lodewijks aanbod af om een Franse expeditie-macht te sturen om hem te ontzetten en hield zijn leger in de kazernes. Toen hij te horen kreeg dat een aantal van zijn commandanten was overgelopen naar Willem, leed hij twee dagen lang aan een bloedneus. Nadat Willem op 17 december Londen was binnen getrokken vluchtte Jacobus schielijk naar Frankrijk.

Nederlandse troepen kregen de opdracht om hem niet tegen te houden: Willem wilde een herhaling van de executie van Karel I koste wat het kost voorkomen. Na zijn vlucht proclameerden de samenzweerders de afzetting van Jacobus. Aan Willem en Mary werd gevraagd om samen plaats te nemen op de Engelse troon, mits ze beloofden te vertrekken zodra de 'staat van de natie' dat toeliet. 13 februari 1689 werden Willem en Mary

tot koning en koningin van Engeland en Ierland gekroond (op 11 april van Schotland), nadat ze de Bill of Rights hadden ondertekend, die de macht van de koning aan banden legt en de rechten van het parlement in detail vastlegt. Samen met onder andere de Magna Carta uit 1215 vormt de Bill of Rights de basis voor de Britse democratie. De invasie luidde hier dus de overgang in van een absolute naar een constitutionele monarchie, en de koning was ook nog eens vreedzaam vertrokken. Vandaar dat de inval bekendstaat als de 'bloodless' Glorious Revolution.

Battle of the Boyne

Met de kroning van Willem en Mary was de strijd echter nog niet gestreden, en er zou wel degelijk nog veel bloed vloeien. Jacobus en zijn aanhangers gaven de strijd niet zomaar op. Hij landde kort na de kroning met een Frans leger in Ierland. Hier en ook in Schotland moest Willem zijn koningschap met harde hand veiligstellen. Op 11 juli 1690 wist hij Jacobus' leger te verslaan in de beroemde Battle of the Boyne, naar de

Ierse rivier waar werd gevochten. Jacobus vluchtte voor de tweede keer naar Frankrijk. Meer dan een jaar later kwam er met de dood van 7000 jacobieten in de slag bij Aughrim in Galway definitief een einde aan het verzet. In Noord-Ierland viere fanatieke protestanten Willems overwinning nog steeds. Willem had nu heel het Verenigd Koninkrijk waar hij het hebben wilde en zijn masterplan was gelukt: het parlement ging akkoord met toetreding tot de Grote Alliantie en een Engelse oorlogsverklaring aan Frankrijk. Dat zijn macht door de Bill of Rights beperkt werd, was een prijs die hij graag betaalde voor deze Britse hulp. Bovendien strookte een constitutioneel koningschap uitstekend met zijn zorgvuldig opgebouwde imago. Hij was zo geloofwaardig dat niemand het Willem kwalijk nam dat hij toch maar aanbleef als vorst. Engeland en de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden stortten zich vervolgens zij aan zij in de Negenjarige Oorlog, die Lodewijk XIV in 1688 was gestart met een inval in de Palts, dat tot het Heilige Roomse Rijk behoorde. Met vereende krachten werden de machtige Fransen op de knieën gedwongen; bij de Vrede van Rijswijk (1697) moesten zij bijna al hun veroveringen opgeven. De Negenjarige Oorlog zou niet de laatste oorlog op het Europese continent zijn waar de Britten bij betrokken waren. Na Willems dood in 1702 bleven de Britten geobsedeerd door de machtsbalans in Europa. Met zijn slimme propaganda had Willem III de Britten succesvol Europa in weten te trekken.

Ivo van de Wijdeven is historicus en politiek analist. Vorig jaar verscheen zijn boek *De rafelranden van Europa* over de geschiedenis van de Europese grenzen (Spectrum). Momenteel werkt hij aan een boek over dictaturen in Oost-Europa in het interbellum.

VERDER LEZEN

- ▶ **L. Panhuysen**, *Oranje tegen de Zonnekoning. De strijd tussen Willem III en Lodewijk XIV om Europa*, Atlas Contact, 2016
- ▶ **W. Troost**, *Stadhouder-koning Willem III. Een politieke biografie*, Verloren, 2001
- ▶ **M. Bosman**, *De roofkoning. Prins Willem III en de invasie van Engeland*, Athenaeum, 2016

Mata Hari herdacht

Met een beetje goede wil bereikt het grootste (Nederlandse) vrouwelijk mysterie aller tijden dit jaar haar absolute hoogtepunt. Aan de vooravond van de opening van de tentoonstelling *Mata Hari: de mythe en het meisje* in het Fries Museum – precies 100 jaar na haar ‘huiveringwekkende’ executie – gaven op tv in *Andere Tijden* diverse zogeheten experts het startschot. De overenthousiaste museumconservator weet het ‘stigma’ dat aan ‘het icoon’ Mata Hari kleefde vooral aan het feit dat zij ‘natuurlijk met heel veel mannen [zou] hebben opgetrokken’. Het babyboek dat Mata Hari bijhield voor haar kinderen toonde daarentegen een heel andere vrouw. Letterkundige Marita Mathijssen voegde daaraan toe dat Gretha Zelle ‘eigenlijk een fatsoenlijke burgervrouw met een kindje’ had willen zijn, maar in feite gedwongen was om voor onzedelijkheid te kiezen. Beiden vragen begrip voor Mata Hari. Maar hoezo moeten we

begrip opbrengen voor een vrouw die ‘heel veel mannen’ had? Ik wil haar liever begrijpen, in haar historische context, met inzet van gender als een analytische en niet als een morele categorie. Het klopt dan dat het vigerende huwelijksrecht het vrouwen toen vaak onmogelijk maakte om op een waardige manier uit een onmogelijk (of zelfs gewelddadig) huwelijk zoals dat van Zelle en haar man MacLeod te komen. Als het al tot een echtscheiding kwam namen veel vrouwen om de schande te ontlopen de wijk naar Parijs, waar zij ook meer vrijheid hadden om hun eigen leven vorm te geven. Wat dat aangaat was Zelle inderdaad een product van de sekseverhoudingen in haar tijd. Maar wie iets verder kijkt, ziet dat zij daarvan niet alleen slachtoffer was. Zelle wist namelijk heel goed wat zij wilde: een carrière opbouwen als Oosterse danseres. En dat lukte haar een tijd lang heel goed. Zij deelde die droom met talloze andere vrouwelijke performers van de sluierdans of de dans van Salomé in

bijna alle landen in de westerse wereld. Volgens de Amerikaanse historicus Susan Glenn die de ‘Salomania’ uit die tijd in de VS bestudeerde waren deze vrou-

wen eerder ‘new women’, die de ge- en verboden naar eigen hand zetten, dan ‘gevalen vrouwen’, die geofferd werden op het altaar van

Zelle wist heel goed wat ze wilde: een carrière

mannelijke dominantie en dubbele seksuele moraal. Kennelijk waren Zelles keuzen minder individueel en uniek dan zij lijken. En hetzelfde geldt voor haar executie op een vooralsnog heel vage verdenking. Historicus Marijke Huisman legt een zinvol verband met de ‘spionnenmanie’ van die tijd, en de verstrengeling van het begrip ‘spionne’ met de ‘femme fatale’. Het uitgangspunt voor de hedendaagse Mata Hari-herdenking is de mythe. Dit suggereert dat de dubieuze insinuaties die toentertijd tot haar ‘stigmatisering’, executie en mythologisering leidden, nog steeds zijn werk doen. Dat zou de focus van de herdenking moeten zijn en niet: was Mata Hari een goede moeder? Deed ze het met zoveel mannen alleen om het geld? Daarmee blijft namelijk niet alleen de mythe in stand, maar ook de dubbele gendermoraal die in de eerste plaats de mythe Mata Hari maakte.